

СВЯТКУВАННЯ ДНЯ ПЕРЕМОГИ В КИЄВІ 1985 РОКУ

У статті запропоновано узагальнену характеристику Дня Перемоги в СРСР у 1960–1980 рр. із наголосом на тому, як бачила значення та завдання святкування 9 Травня радянська влада. Реконструйовано перебіг святкування 40-ї річниці Перемоги в Києві в 1985 р.

Ключові слова: День Перемоги, святкові заходи.

День Перемоги в СРСР був одним з найголовніших свят і посідав важливе місце в культурному та передусім політичному житті радянського суспільства. До святкування Дня Перемоги залучали якнайбільшу кількість населення: представників різних вікових категорій та професій. Проводилися святкові заходи для учасників війни та молодшого покоління (зустрічі школярів з ветеранами, спільна участь у мітингах та парадах). У такий спосіб свято зображувалося як усенародне.

Свято Перемоги виконувало кілька функцій: вияв пошани до ветеранів та тих, хто загинув у Другій світовій війні, показ боєздатності країни, прославлення соціалістичного ладу в СРСР, захист миру, демонстрація досягнень країни, виховання молоді на «правильних» ідеалах, консолідація суспільства та «єднання поколінь».

У святкуваннях Дня Перемоги була присутня ідея «вічності»: «Спогади про війну повинні залишатися живими» [27, с. 74]. Безпосереднім доказом цього було приурочення до 9 Травня відкриття пам'ятників та обелісків, встановлення меморіальних дощок та пам'ятних знаків, створювались музеї та кімнати бойової слави [23, арк. 3].

Метою цієї статті є охарактеризувати День Перемоги на прикладі святкування 40-ї річниці в Києві. Для аналізу святкувань 9 Травня використовуємо праці науковців, які досліджували радянські свята в загальносоюзному контексті (Валентина Борисенко, Валентина Келембетова, Юрій Бокань), а також роботу Крістель Лейн, котра вивчала безпосередньо День Перемоги. Але святкування 9 Травня саме в УРСР раніше було недостатньо досліджено. Тому ми звертаємося до фондів Центрального державного архіву вищих органів влади України, Центрального державного архіву громадських об'єднань України. Матеріали з фондів – це протоколи засідань Комісії для вивчення та впровадження нових громадських свят та обрядів УРСР, а також доповідні записки.

Нашим завданням є реконструювати перебіг святкування 9 Травня в Києві в 1985 р. Реконструювання конкретних річниць Дня Перемоги науковцями раніше не проводилося, тому основну інформацію для дослідження було взято з опублікованих джерел та тогочасної преси («Київська правда», «Молодь України», «Радянська Україна» та інші).

Для дослідження Київ обрано не випадково, адже там відбувалися головні святкові заходи республіки. 1985 р. – одна з основних річниць Перемоги, яка характеризується наймасштабнішим святкуванням Дня Перемоги в УРСР. Радянські свята посідали чільне місце в політичній та культурній царинах держави. За твердженням історика Мальте Рольфа, «свята виділяються на фоні повсякденної рутини, вони слугують тимчасовими віхами, нагадують про колишні події і є точками відліку в планах на майбутнє» [13, с. 139]. Функціями радянських свят було об'єднання суспільства, виховання на певних ідеалах, демонстрація досягнень колективу чи країни в цілому тощо. Існують різні класифікації свят цього періоду, але загалом їх можна поділити на календарні свята, обряди життєвого циклу, специфічні марксистсько-ленінські церемонії, свята, пов'язані з культом Леніна [27, с. 72].

У 1965 р. Президія Верховної Ради СРСР оголосила 9 Травня – День Перемоги – вихідним днем [7, с. 28]. Метою встановлення 9 Травня державним святом у 1965 р. було «показати силу радянського ладу, його переваги над капіталізмом, закономірності Перемоги, неможливості реваншу тощо. Святкування Дня Перемоги сприяло б вихованню молодого покоління на революційних та бойових традиціях нашого народу, мобілізації робітників на успішне здійснення програми Партії» [25, арк. 10]. Як бачимо, на першому плані передусім інтереси держави. Їхня реалізація здійснювалася через проведення парадів, театралізованих вистав, святкових маршів колон спортсменів, молодіжних маніфестацій,

під час яких учасники «символічно відображали етапи шляху, пройденого під керівництвом Комуністичної партії» [24, арк. 97]. Спеціально до свята Перемоги готувалися трудові рапорти виробничих колективів – переможців соціалістичних змагань. Поширений був девіз «Працювати за себе і за того, хто не повернувся з фронту» [1, с. 55].

До 1985 р. головна мета заходів, що проводилися на честь Дня Перемоги, залишалася незмінною: «Повністю і всебічно показати величезну організаторську роль ленінської партії, непохитну дружбу братніх народів СРСР, служити утвердженню революційних, бойових і трудових традицій» [19, с. 172]. День Перемоги трактувався радянською владою як свято, «у якому особливо чітко проявляється найбільш важливий моральний фактор життя великого радянського народу, який свідчить про його непереможність, про правоту і справедливість нашого устрою, про велич нашої справи» [14, с. 33].

До Дня Перемоги організовувались різноманітні святкові заходи. Умовно їх можна поділити на дві групи: офіційні і неофіційні. Одними з офіційних були **урочисті збори**. У Києві офіційні святкові заходи 1985 р. розпочалися 7 травня з проведення урочистих зборів у залі Палацу культури «Україна», в яких брали участь ветерани, Герої СРСР, учасники партизанського та підпільного рухів, робітники-передовики, представники партійних та громадських організацій [9, с. 1]. Головною частиною урочистих зборів у Києві була доповідь першого секретаря ЦК Компартії України Володимира Щербицького. Основними її акцентами були «правильність марксистсько-ленінської ідеології та всього суспільного ладу СРСР», «особлива» місія радянської країни – «збереження миру у всьому світі», «героїзм радянських воїнів». Однак головна роль у доповіді відводилася прославленню партії у здобутті Перемоги та побудові «щасливого» майбутнього: «Саме наша партія стала тим політичним ядром, навколо якого об'єдналися державне і військове керівництво, армія і народ, фронт і тил. У цьому, саме у цьому, полягає головний і вирішальний фактор Перемоги!»; «ЦК КПРС, Радянський уряд будуть і далі робити все необхідне, щоб гарантувати безпеку нашої країни» [9, с. 2].

Напередодні або безпосередньо 9 Травня також проводились **митинги** поблизу братніх могил або місць перепоховання воїнів, колишніх партизанських стоянок. Ці місця стали місцями пам'яті. За визначенням французького дослідника П'єра Нора, **місця пам'яті** – форма, в якій існує комеморативне пізнання в історії [10, с. 26].

Місця пам'яті з'являються й існують завдяки відчуттю, що спонтанної пам'яті немає, а відповідно – потрібно створювати архіви, відзначати річниці, організовувати святкування, виголошувати промови [10, с. 26]. Місця пам'яті характеризуються проведенням біля них певних ритуалів. За визначенням науковця Пола Коннертона, **ритуал** – «це діяльність та вчинки, де керуються правилами символічного характеру так, що це привертає увагу учасників до певних ідей і почуттів, яким надають спеціального значення» [3, с. 74]. Усі ритуали – повторювані, відповідно, це передбачає постійний зв'язок з минулим [3, с. 75]. Однак такі ритуали, як церемонії покладання квітів на могили Невідомих солдатів, до надгробків, не лише передбачають зв'язок з минулим, але й проголошують неперервність із ним [3, с. 76]. Такі ритуали, серед них можна назвати також мітинги, проводилися на місцях пам'яті в СРСР після Другої світової війни. Святкування 40-річчя Перемоги в Києві без таких заходів теж не обійшлося. Було здійснено, зокрема, покладання квітів до пам'ятника Леніну та Невідомому солдату керівниками Комуністичної партії й уряду республіки, ветеранами, військовими, комсомольцями та піонерами, представниками колективів трудящих столиці, генеральних консульств соціалістичних країн у Києві тощо [6, с. 3].

Ще однією з офіційних форм проведення свята був **парад**. Прикладом став парад у Москві 1945 р. Цей захід почали проводити відразу ж у рік встановлення Дня Перемоги державним святом. Паради могли бути як сухопутні, що було найбільш поширеною його формою, так і військово-морські, характерні, зокрема, для Севастополя [21, с. 4]. Однак у 1985 р. саме в Києві військовий парад не проводився. Причиною були деякі зміни завдання свята: показ бойової готовності країни, який був першочерговим на час встановлення Дня Перемоги державним святом, у 1985 р. вже дещо поступився тезі про «особливу» роль СРСР у світі – пропагування та збереження миру. Замість параду відбулися урочиста хода ветеранів і театралізовано-спортивна вистава. Урочиста хода ветеранів пройшла на площі Жовтневої революції та Хрещатику, які були святково прикрашені червоними прапорами, яскравими панно й транспарантами. Емоційний вплив на учасників та формування піднесеного настрою також здійснювалися завдяки звучанню маршів та пісень часів війни [22, с. 3].

Продовженням урочистої ходи стала **театралізовано-спортивна вистава** «Будь славний у віках, священний День Перемоги!»

на Республіканському стадіоні. Київська вистава була спрямована на підкреслення досягнень СРСР у спорті, культурі та сповнена закликів про будівництво мирного майбутнього. Вистава розпочалася з урочистого проходження бойових машин. Однак їхня кількість була незначною і це не було центром свята. Основна частина вистави була присвячена виконанню номерів хорових і танцювальних колективів. Після них відбулися спортивні виступи. Вони пройшли під заклик «Вище прапор радянського спорту!» [12, с. 3].

Узагалі спорту в СРСР надавалось велике значення, адже він був способом творення радянських героїв, і головне – фронтом протистояння Заходу [27, с. 60]. Про те, що спорт використовувався для творення героїв, свідчить, зокрема, проведення змагань, які мали символічний характер. Ідеться про футбольну зустріч між ветеранами київського «Динамо» і командою клубу «Старт», що була проведена в пам'ять футболістів, які перемогли в матчі проти німецької команди «Люфтваффе» у 1942 р. [5, с. 2]. Цю подію радянська пропаганда називала «матчем смерті», підкреслюючи таким чином героїзм та патріотизм радянських спортсменів, які після перемоги в матчі були покарані німцями. Однак пізніше ця версія була спростована науковцями, і насправді «матч смерті» – це один із міфів радянської влади.

Варті уваги заходи, де головними учасниками були школярі та молодь. Їхнім завданням було «сприяння передачі молоді славних бойових традицій старшого покоління» [15, с. 151]. Перші такі заходи, присвячені 40-й річниці, відбулися в Києві 26 квітня: на площі Перемоги проведено відкриття всесоюзної вахти пам'яті, у якій брали участь юнаки та дівчата, які, як стверджувалось у радянській пресі, «заявили про гаряче схвалення внутрішньої і зовнішньої політики КПРС і Радянської держави, прагнення зробити свій внесок у виконання рішень квітневого Пленуму ЦК КПРС, гідно зустріти XXVII з'їзд рідної партії» [16, с. 3]. Схожим до відкриття цієї Вахти було проведення 5 травня на території меморіального комплексу «Український державний музей історії Великої Вітчизняної війни 1941–1945 років» маніфестації і мітингу-клятви комсомольців і молоді Києва, присвячених річниці Перемоги [17, с. 2]. Комсомольці та молодь Києва «урочисто поклялись свято зберігати й примножувати славні традиції Комуністичної партії і радянського народу, бути гідними безсмертного подвигу батьків і дідів, вірними патріотичному

й інтернаціональному обов'язку» [17, с. 2]. Ці клятви свідчать про те, що святкування Дня Перемоги слугувало патріотичному вихованню молодшого покоління, яке б дотримувалось комуністичних ідеалів, славило партію, беззаперечно слідувало за нею і не просто шанувало старше покоління, а завжди було готове за потреби продовжити справу батьків.

Участь в офіційних заходах була обов'язковою. Жодних штрафів чи покарань за неучасть в офіційних документах та пресі не фіксуємо, однак припускаємо, що це не допускалося й могло трактуватися як вияв неповаги до держави, ветеранів, свого колективу.

Окрім уже перелічених форм святкування особливе місце належало безпосередньо неофіційній, а точніше розважальній частині: **концертам, виставам, фільмам**. Напередодні свята відбувалися творчі звіти майстрів сцени, присвячені Дню Перемоги. У концертних програмах брали участь артисти театрів та філармоній, композитори, викладачі консерваторій. Окремо на честь річниці Перемоги проходили огляди художньої самодіяльності та концерти. До свята готувалися спеціальні заходи в культурно-освітніх закладах: музеях, бібліотеках тощо. Проводились виставки, огляди, облаштовувалися стенди, які присвячувались річниці Перемоги.

Святкові заходи цієї частини свята відрізнялися від офіційних тим, що участь у них в основному була добровільною. Також, на відміну від офіційних заходів, неофіційні не мали чіткої програми. Просто пропонувався перелік заходів, які можна відвідати. Звісно, не можна сказати, що ця частина свята не мала політичного аспекту. Він був абсолютно в усьому: видання літератури, постановка концертів, вистав, проведення виставок присвячувались винятково темі Перемоги і пов'язаним з нею сюжетам.

Серед культурних заходів, присвячених Дню Перемоги, що відбулися в Києві у 1985 р., можна виокремити деякі. Наприклад, напередодні свята в трьох виставкових павільйонах Києва відкрилася **художня республіканська виставка «40 років Великої Перемоги»**. Її завданням було зображення події минулого та «щаслива мирна праця сьогодення» [11, с. 4]. Це реалізовувалося через демонстрацію досягнень українських художників у живописі, графіці, декоративно-прикладному, плакатному, театральному-декоративному мистецтві. У виставці взяли участь понад 1200 майстрів мистецтва та 2,5 тисячі творів [11, с. 4]. Ці цифри свідчать про масштабність підготовки та проведення цього заходу.

Також відбулася **виставка громадсько-політичної, художньої літератури видавництва республіки**. Особливе місце на ній було відведено книгам про війну: твори письменників Олеса Гончара, Юрія Збанацького, Олександра Довженка, збірки віршів фронтових поетів тощо [18, с. 3].

У 1985 р. до свята спеціально підготували **фільми** на воєнну тематику. Наприклад, студією імені Олександра Довженка було знято фільм «Контрудар» (режисер Володимир Шевченко) – про діяльність радянського полководця Миколи Ватутіна [8, с. 4].

40-річчю Перемоги було присвячено творчий звіт студії «Укртелефільм» у Республіканському будинку кіно. Було представлено дві роботи: документальну стрічку «За рік до Перемоги» (режисер Олена Машкара) та фільм «За ніччю іде день» (режисер Олег Бійма). «За рік до Перемоги» розповідав про останні битви за визволення України. А у фільмі «За ніччю іде день» події відбувалися в окупованому Ніжині, де діяла підпільна організація на чолі з Яковом Батюком [26, с. 4].

Дітям та молоді пропонувався спеціальний перелік фільмів про війну. Зокрема, 25 квітня в кінотеатрі «Київська Русь» показом стрічки «Репортаж з лінії вогню» (режисер Леон Сааков)

кіностудії «Мосфільм» розпочалася декада фільмів для юнацтва [4, с. 3].

До святкових днів спеціально підлаштовувалася й програма телебачення: трансляція параду військ на Красній площі в Москві, репортаж про святкування Дня Перемоги в Києві тощо [20, с. 4].

Отже, проведені заходи свідчать про те, що святкування Дня Перемоги в Києві в 1985 р. умовно складалося з двох частин. До офіційної частини належали урочисті збори, мітинги, маніфестації молоді. Головними лозунгами заходів цієї частини стали висловлення пошани до ветеранів, прославлення соціалістичного ладу, ролі Комуністичної партії, захист миру у світі. У Києві не було проведено військового параду, а головним його заміном стала масштабна театральна-спортивна вистава. Замість демонстрації військової сили акцент робився на спортивних уміннях та досягненнях. Також організовувались маніфестації молоді, метою яких було «правильне» виховання молодшого покоління. Культурно-мистецькі заходи (виставки, фільми) були неофіційною складовою. Однак і вони виконували відповідні завдання. Художні та літературні виставки мали представити досягнення країни або ж різних колективів. А фільми постійно нагадували про минулі події та створювали нових героїв.

Список літератури та джерел

1. Дмитерко Р. І. Традиції відзначення Дня Перемоги на Львівщині / Р. І. Дмитерко // НТЕ. – 1980. – № 3. – С. 54–56.
2. Келембетова В. Ю. Краса нових обрядів : [фотоальбом] / В. Ю. Келембетова, В. Т. Куєвда. – К. : Політвидав України, 1983. – 178 с.
3. Коннертон П. Як суспільства пам'ятають / П. Коннертон ; пер. з англ. С. Шліпченко. – К. : Ніка-Центр, 2004. – 184 с.
4. На екрані – солдати Вітчизни [РАТАУ] // Молодь України. – 1985. – 27 квітня. – № 81. – С. 3.
5. На честь спортсменів-патріотів [РАТАУ] // Київська правда. – 1985. – 7 травня. – № 103. – С. 2.
6. Навічно в пам'яті народній [РАТАУ] // Радянська Україна. – 1985. – 10 травня. – № 108. – С. 3.
7. Наши праздники : советские, общегосударственные, трудовые, воинские, молодежные и семейно-бытовые праздники, обряды, ритуалы / [Бокань Ю. И., Болгарин Г. Р., Герасименко В. К. и др. ; сост. Заикин В. В., под общ. ред. Синицына В. Г.]. – М. : Политиздат, 1977. – 168 с.
8. Некрасовська І. Кінолітопис подвигу / І. Некрасовська, О. Парфенюк // Київська правда. – 1985. – 9 травня. – № 104. – С. 4.
9. Немеркнуче світло великого подвигу [РАТАУ] // Радянська Україна. – 1985. – 8 травня. – № 106. – С. 1–2.
10. Нора П. Проблематика мест памяти / Пьер Нора // Франция-память / П. Нора, М. Озуф, Ж. де Пюанмеж, М. Винок. – СПб. : Изд-во Санкт-Петербургского ун-та, 1999. – С. 17–50.
11. Орлова А. Пензлем і полум'ям серця / А. Орлова // Київська правда. – 1985. – 8 травня. – № 103. – С. 4.
12. Подвиг батьків славлять сини [РАТАУ] // Радянська Україна. – 1985. – 10 травня. – № 108. – С. 3–4.
13. Рольф М. Советские массовые праздники / М. Рольф ; [пер. с нем. В. Т. Алтухова]. – М. : РОССПЭН, 2009. – 439 с. – (История сталинизма).
14. Руднев В. А. Советские праздники, обряды, ритуалы / В. А. Руднев. – Л. : Лениздат, 1979. – 206 с.
15. Свята та обряди трудящих Києва / В. Г. Балущок, В. К. Борисенко, Ю. Г. Гошко та ін. – К. : Наукова думка, 1982. – 227 с.
16. Священна пам'ять – в серцях і ділах [РАТАУ] // Молодь України. – 1985. – 27 квітня. – № 81. – С. 3.
17. Священній пам'яті вірні [РАТАУ] // Київська правда. – 1985. – 7 травня. – № 102. – С. 2.
18. Ситник В. Обпалені війною сторінки / В. Ситник // Молодь України. – 1985. – 28 квітня. – № 82. – С. 3.
19. Социалистическая обрядность / М. Д. Довбуш, Н. М. Закович, П. И. Косуха, В. А. Перунов. – К. : Вища школа, 1985. – 343 с.
20. Телебачення // Київська правда. – 1985. – 9 травня. – № 104. – С. 4.
21. Торжествует Украина // Комсомольское знамя. – 1965. – 10 мая. – № 91. – С. 4.
22. Урочистий похід ветеранів [РАТАУ] // Київська правда. – 1985. – 10 травня. – № 105. – С. 3.
23. Центральний державний архів вищих органів влади України (далі – ЦДАВОУ). – Ф. 2. Кабінет Міністрів України, 1918–1995 рр. – Оп. 14. Справи постійного зберігання (1976–1985 рр.). – Спр. 4412.
24. ЦДАВОУ. – Ф. 5111. Українське національне інформаційне агентство України – РАТАУ – при Раді Міністрів Української РСР, 1946–1990 рр. – Оп. 1. Справи постійного зберігання (1943–1969 рр.). – Спр. 884.

25. Центральний державний архів громадських об'єднань України. – Ф. 1. Центральний Комітет Комуністичної партії України, 1917–1991 рр. – Оп. 24. Документи загального відділу ЦК КПУ (секретна частина) (1950–1967 рр.). – Спр. 5998.
26. Шеремет Г. Фільми про героїзм / Г. Шеремет // Вечірній Київ. – 1985. – 9 травня. – № 105. – С. 4.
27. Шліхта Н. Історія радянського суспільства : навч. посібник / Наталя Шліхта. – К. : Видавничо-поліграфічний центр НаУКМА, 2010. – 218 с.
28. Powell D. Antireligious propaganda in the Soviet Union: A study of mass persuasion / D. Powell. – Cambridge : M.I.T. Press, 1975. – 138 p.

O. Klymenko

CELEBRATION OF VICTORY DAY IN KYIV IN 1985

The article suggests the characteristics of the Victory Day in USSR in 1960–1980 with the emphasis on soviet authorities' opinion on value and objectives of the celebration. The process of celebration of 40th Victory anniversary in 1985 was remodelled.

Keywords: Victory Day, celebrations.

Матеріал надійшов 15.04.2013

УДК 277.4(477)“1960-80”:321.01

Бажан О. Г.

КАРАЛЬНО-РЕПРЕСИВНІ ТЕХНОЛОГІЇ РАДЯНСЬКИХ СПЕЦСЛУЖБ З ОБМЕЖЕННЯ ОПОЗИЦІЙНОГО РУХУ В ЦЕРКВІ ЄХБ У 1960–1980 РР. В УКРАЇНСЬКІЙ РСР

У статті на основі документів радянських спецслужб розкривається механізм репресій стосовно опозиції в євангельсько-баптистському русі в УРСР.

Ключові слова: Рада церков ЄХБ, КДБ при РМ УРСР.

Курс вищого партійно-державного керівництва СРСР на початку 1960-х років на побудову комунізму спричинив у межах країни розгортання форсованої кампанії на подолання релігійності в радянському соціумі. Уже наприкінці 1950-х років КПУ, Рада міністрів Української РСР, Рада у справах релігій при РМ УРСР здійснювали планомірну роботу з обмеження впливу на вірян найпоширеніших релігійних конфесій і течій. Початок 1960-х років позначився посиленням переслідувань євангельських християн-баптистів (ЄХБ). Намагаючись обмежити діяльність однієї з найчисленніших протестантських церков у СРСР, влада в 1960 р. шляхом

тиску на Всесоюзну раду ЄХБ зініціювала появу двох документів – «Нового положення ЄХБ» та «Інструктивного листа старшим пресвітерам» [1, арк. 13 зв.], які суттєво розходилися з основними принципами баптистського віросповідання. Вказівки старшим пресвітерам «стримувати нездорові місіонерські прояви», відмовитися від «нездорової практики гонити за новими членами», наявність у «Новому положенні» заборони проповідувати за межами своєї релігійної громади викликали суттєву протидію значної кількості євангельських християн-баптистів, а також цілої низки їхніх авторитетних релігійних діячів. Отримавши суворо засекречені